

Μισ. Σαραντή:

Μισομένη
Γρίφελι
Το Β!
Μάρτιος 1935

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΘΡΑΚΗ ΧΑΛΚΙΔΟΣ

ὑπὸ

ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ ΣΑΡΑΝΤΗ

Τὸ ὄνομα Χαλκίς¹ εἶνε γνωστὸν ἀπὸ τὴν πό-
λιν τῆς Εὐβοίας τὴν ἀκμάσασαν ἀπὸ τοὺς πρώτους
ἐλληνικοὺς χρόνους.² Ἀλλὰ τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν ἦτο
ἀποκλειστικὸν ἐπώνυμον ἐκείνης. Τὸ ἔφερον καὶ
ἄλλαι τινὲς πόλεις, καὶ νῆσοι, ὄρη, τοποθε-
σίαι, ἀκόμη δὲ καὶ φυλαὶ, γυναῖκες καὶ πτηνά.³

Ἱστορεῖται ὅτι ἐκ τῶν πολυπληθῶν ἀποικιῶν
τῆς πόλεως ἐκείνης ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτῆς καὶ ἡ
Χαλκιδικὴ Χερσόνησος.⁴

Ἐκ τῶν ὁμωνύμων τῇ Χαλκίδι πόλεων μία εἶνε
καὶ ἡ ἐν Θράκῃ ἀπέναντον Χαλκίς. Αἱ περὶ τῆς
πόλεως ὅμως αὐτῆς διασωθεῖσαι πληροφορίες εἶνε
τόσον πενιχραί, ὥστε ἐξεφράσθησαν ἀμφιβολίαι
περὶ αὐτῆς.⁵

Πολὺν ὀρθῶς.

Ἡ Θράκη ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐχρησίμευε
πάντοτε ὡς γέφυρα διαβάσεως τῶν λαῶν ἐκ τῆς
Ἀσίας πρὸς τὴν Εὐρώπην καὶ τἀνάπαλιν, μὲ ὅλας

¹ Περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως ἰδὲ
Λεξ. Ἀρχ. Α. Ραγκαβῆ.

² Ἑλλ. Ἱστ. Κουρτίου μεταφρ. Σπ. Λάμπρου, τ. Α' σ. 358.

³ Λεξ. ἑλλ. γλώσσ. Σακελλαρίου.

⁴ Α. Ραγκαβῆ Λεξ. Ἀρχ.

⁵ Λεξ. ἑλλ. γλώσσ. Σακελλ.

τὰς συμπαρομαρτούσας συνεπείας. Ἐξ ἄλλου δὲ οὐδέποτε ἀπέλειπον αἱ κατ' αὐτῆς ξενικαὶ καὶ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, οἱ ἀμείλικτοι ἐξανδραποδισμοὶ τῶν κατοίκων τῆς καὶ αἱ ἄνευ οἴκτου δηώσεις καὶ καταστροφαί, αἱ ἱστορούμεναι καὶ μὴ, τῶν πόλεων τῆς. Πάντα ταῦτα ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐξαφανίσωσι πολλαχοῦ καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη πόλεων, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα μόνον περιεσώθησαν μέλεις ἡμῶν.¹

Ἐπιπροσθέτως δὲ οὐδεμία συστηματικὴ ἐργασία, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἐγένετο πρὸς ἐξερεύνησιν τῶν ἀφανῶν μνημείων ἐν Θράκῃ, οὔτε καὶ μελέτη τῶν ἐμφανῶν τοιούτων. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1863 ἐκδηλωθεῖσα ἀξίεπαινος προσπάθεια τῶν μελῶν τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἔσχε περιορισμένην ἀκτὴν δράσεως εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό.

Ἡ Χαλκὶς ὡς Ἐπισκοπὴ

Τὴν ἐν Θράκῃ Χαλκίδα συναντῶμεν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν. Τὴν εὐρίσκομεν εἰς τοὺς πίνακας τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως τοῦ θρόνου τῆς Κων/πόλεως, ὡς καὶ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς δευτέρας ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ διατυπωθεῖσαν Τάξιν ἀναφέρεται ἐπίσκοπος Χαλκίδος ὑπὸ τὸν Ἡρακλείας ὄγδοος τὴν τάξιν μεταξὺ δεκαεπτὰ ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Ἡρακλείας.² Εἰς δὲ τὴν

¹ Στεφ. Τοπικά, ὑπὸ Ἀγγ. Meinekil. τ. Α' 1849.

² Σύνταγμα Ράλλη καὶ Ποτλῆ τόμου Ε' σ. 476 ἔκδ. Ἀθηνῶν 1853. «Τῷ Ἡρακλείας Θράκης καὶ Μακεδονίας, α') ὁ Θεοδώ-

ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Κυπρίου συνταχθεῖσαν Τάξιν ἑβδομος μεταξὺ τῶν δεκαπέντε. *Ὁχι ὁμως ὡς Χαλκίδος ἀλλ' ὡς Χαλκηδόνας.¹

Μεταξὺ τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων τὸ δεύτερον ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων κατὰ τὴν ἑβδόμην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἀνευρίσκομεν καὶ τὸν ἐπίσκοπον Χαλκίδος Σισίννιον, μνημονευόμενον κατ' ἐπανάληψιν καὶ ψηφίζοντα κατὰ τὴν πρώτην, τετάρτην καὶ ἑβδόμην προᾶξιν.²

Τέλος, λόγος περὶ ἐπισκόπου Χαλκίδος γίνεται περὶ τὰ τέλη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἐπὶ πατριάρχου Μιχαὴλ (τοῦ φιλοσόφου) μηνὸς νοεμβρίου ἡμέρα πρώτη, ἰνδικτηῖνος δ' ἐξεδόθη ἐγκύκλιος συνιστάσα τὴν τήρησιν τοῦ κανόνος ΝΔ' τῆς ἐν Καρθαγένη Συνόδου. Περὶ τοῦ μηδαμῶς ὑποδέχσθαι πρὸ ἑτέρων ἐπισκόπων ἀλλοτρίους κληρικούς». Τοῦτο δὲ ἐξ ἀφορμῆς ἐρωτήματος τοῦ Χαρτοφύλακος διὰ τρεῖς κληρικούς, ἐξ' ὧν ἓνα ἐχειροτόνησεν ὁ ἐπίσκοπος Λέοντος, ἕτερον ὁ Χαλκίδος, καὶ τὸν τρίτον ὁ Προμανέτου.³

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ὁ μέγας χαρτοφύλαξ τῶν Πατριαρχείων Μ. Γεδεὼν γράφει εἰς τοὺς «Πα-

ρουνόλεως, β') ὁ Ραιδεστοῦ, γ') ὁ Πανίου, δ') ὁ Ἐξαμιλίου ε') ὁ Καλλιουπόλεως, στ') ὁ Περιστάσεως, ζ') ὁ Χαριουπόλεως, η') ὁ Χαλκίδος, θ') ὁ Λαονείου, ι') ὁ Μαδύτου, ια') ὁ Παμφίλου, ιβ') ὁ Μηδείας, ιγ') ὁ Λιζίκου, ιδ') ὁ Σεργέντζης, ιε') ὁ Μέτρων, ιστ') ὁ Τζουρολλόης, ιζ') ὁ Ἀθύρων».

¹ Descriptio Orbis Romani ἔκδ. Λειψ. 1890 57 - 1269.

² Labbei et Cossartii Sacrosancto Concilia τ. 8ος. Σπυρ. Μήλια-Συλλογὴ ἱερῶν Συνόδων ἐκ Βενετίας 1761 σ. 726, 758-809 871-876.

³ Πατριαρχ. Κατάλογος Μαθᾶ καὶ ὅτι ὁ Μιχαὴλ Γ' ὁ ἐξ Ἀγχιάλου διάκονος 1169 ἐγένετο 112 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

τριαρχικοὺς Πίνακας του, τῇ 1ῃ Νοεμβρίου 1170 ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Γ' ὁ τοῦ Ἀγγιάλου λαβὼν ὑπ' ὄψιν συνοδικῶς ἀκανονίστους τινὰς χειροτονίας, εἰς αἷς προέβησαν, μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν ἐπὶ πατριάρχου Λουκά παραίνεσιν, οἱ ἐπίσκοποι Δέρκου, Πραινέτου, καὶ Χαλκίδος, χειροτονήσαντες ἱερεῖς καὶ διακόνους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προσελθόντας αὐτοῖς κ. λ. αὐστηρῶς ἀπηγόρευσε τοῦτο μετὰ τῆς συνόδου αὐτοῦ.¹

Συνδυάζοντες ταῦτα πρὸς ὅσα ὑπέπεσαν εἰς τὴν ἄμεσον ἡμῶν ἀντίληψιν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συναγάγωμεν συμπεράσματα, ἐπισφαλῇ ἴσως, πάντως ὅμως ἐπιβοηθητικά διὰ τοὺς εἰδικῶς ἀσχολουμένους.

Τοποθεσία τῆς Χαλκίδος

Ἐπὶ τῶν ὡς ἀνωτέρω ἐκτεθέντων στηριζόμενοι, φρονοῦμεν ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς νὰ ὑποστηρίξωμεν βασίμως ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξε πάλαι ποτὲ πόλις ὀνομαζομένη Χαλκίς. Ἡ κατ' ἐπανάληψιν μνεῖα αὐτῆς εἰς χρονικὰ σημεῖα ἀπέχοντα ἀλλήλων εἶνε, καθ' ἡμᾶς, ἐπαρκὴς μαρτυρία.

Δυνατὸν ἢ Χαλκίς νὰ μὴ ἦτο μεγάλης σημασίας πόλις. Ὡς ἐκ τῆς σειρᾶς ὅμως τὴν ὁποίαν κατεῖχε μεταξὺ τῶν ὑπὸ τὸν Ἡρακλείας πόλεων, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἢ σημαντικωτέρα μετὰ τὴν Σηλυβρίαν ἐκ τῶν πλησιοχώρων τῇ βασιλευούσῃ.

¹ Πατριαρχικοὶ Πίνακες Μ. Γεδεών σ. 366.

Λέγομεν δὲ τῶν πλησιοχώρων, διότι ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι ἐκεῖ που ἔκειτο αὕτη.

Εἰς τὴν σκέψιν αὐτὴν ἐνισχύει ἡμᾶς ἰδίως ἡ ἐγκύκλιος τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ ἐξ Ἀγχιόλου, δι' ἧς πιστοποιεῖται ὅτι χριστιανοὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, τῆς ἀμέσου δηλαδὴ δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, μὴ ἐπιτυγχάνοντες, εἴτε λόγῳ μεγαλειτέρας δαπάνης, εἴτε καὶ ἄλλων αἰτίων, νὰ περιβληθῶσιν ἐκεῖ τὸ τοῦ κληρικοῦ ἔνδυμα προσέφευγον εἰς τὰς γειτονικὰς ἐπισκοπὰς, ἐλάμβανον ἐκεῖ τὸ χοῖσμα τῆς ἱερωσύνης, καὶ ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν ἐδυσχέραινον τὴν θέσιν τῶν ἄλλων ἱερέων.

Ποῦ εὐρίσκετο ἡ ἔδρα τοῦ Προινέτου δὲν γνωρίζομεν. Ἡ πόλις ὅμως Δέρκος ἢ καὶ Δέρκοι, κυριολεκτικῶς δὲ τὰ ἐστίαι τῆς πόλεως ἐκείνης, διότι ὁ μικρὸς παρ' ἐκεῖνα εἰρησκόμενος μέχρι τοῦ 1912 βουλγαρικὸς συνοικισμὸς, ὃ φέρει τὸ ὄνομα Τέρκος, δὲν ἠορῆμει ζωὴν μεγαλειτέραν τῶν ἐκατὸν εἰκοσι ἐτῶν, εἶνε ἐπαισιᾶς γνωστὴ, διότι περὶ αὐτῆς καὶ μαρτυρίαι περισσώτεραι υπάρχουσι καὶ μνημεῖα ὄχι ὀλιγώτερα.

Ἡ Δέρκος κειμένη βορειοδυτικῶς τῆς Κων/πόλεως ἀπέχει αὐτῆς περὶ τὰς ἑπτὰ ὁδοιπορικὰς ὥρας.

Ἀλλὰ ποῦ ἔκειτο ἡ Χαλκίς;

Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, εἰς τὴν αὐτὴν περίπου ἀπόστασιν· περὶ τὰς ὀκτὼ ὁδοιπορικὰς ὥρας ἐκ τῆς πρωτευούσης, νοτίως τῆς Δέρκου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν Μετρῶν, παρὰ τὴν κοιλάδα, ἔνθα ὁ παρὰ τὸ χωρίον Καστανιὲς διερχόμενος παραπόταμος τοῦ Ἀθύρα συναντᾷ τὴν ἀρχαίαν Ρωμαϊκὴν ὁδόν, τὴν Ἐγνατίαν, ἣτις ἦγωνε τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν

Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς ἄλλας δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Αὐτοκρατορίας καθ' οὓς χρόνους τὸ τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου ἐπροστάτευσεν τὰ πλούσια προάστεια τῆς νέας Ρωμαϊκῆς πρωτευούσης, ἡ δὲ διὰ τοῦ μεγάλου Τσεκμετζὲ καὶ Σηλυβρίας συγκοινωνία πρὸς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας δὲν εἶχεν ἐγκαινισθῆναι εἰσέτι ¹

Ἐκεῖ περὶ τὰ δεκαπέντε λεπτὰ τῆς ὥρας νοτίως τοῦ χωρίου Καστανιές, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου καὶ σήμερον, παρὰ τὰς νέας οἰκονομικὰς συνθήκας καὶ τὰς διανοιγείσας νέας ὁδούς, παρατηρεῖται ἡ διασταύρωσις τῶν δρόμων, εἰς τὰ πέριξ τῆς πηγῆς τοῦ Χαλκαλῆ, τῆς ὁποίας τὰ ἄφθονα νερὰ σχηματίζουν ποταμίσκον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΟΗΝΩΝ

Τὸ Χαλκαλῆ αὐτὸ—διότι ὑπάρχει καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Κων/πόλεως ἄλλα δύο γειτονικά κτίματα ²—εἶνε

¹ Ἐκ τῆς ἐπιτοπίου μελέτης Γερμανοῦ—τοῦ ὁποίου ἀτυχῶς μοῦ διαφεύγει τὸ ὄνομα—γενομένης κατὰ τὸ 1898 περὶ τοῦ τείχους τοῦ Ἀναστασίου προκύπτει ὅτι τρεῖς μόνον ἔξοδοι ὑπῆρχον, αἱ γνωσταὶ μέχρι σήμερον ἐπιτοπίως, ὡς Μπεξεστένια. Αἱ δύο παρὰ τὰς νοτίας πλευρὰς τοῦ ὄρους Κουσαγιά, καὶ ἡ τρίτη παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον.

² Τὸ Μπουγιούκ Χαλκαλῆ καὶ τὸ Κιουτσούκ Χαλκαλῆ. Τὸ δεύτερον εἶνε μικρὸς τουρκικὸς συνοικισμός. Τὸ δὲ πρῶτον πλούσιον ἀγρόκτημα, ὅπου εὐδοκίμως ἐλειτούργει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ αὐτοκρατορικὴ Ὁθωμανικὴ Γεωπονικὴ Σχολή. Ἡ Σχολὴ τοῦ Χαλκαλῆ καθὼς καὶ ὁ συνοικισμὸς εὐρίσκονται βορείως τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Δὲν μοι ἐδόθη εὐκαιρία ν' ἀσχοληθῶ καὶ συλλέξω πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορίας τῶν χωρίων αὐτῶν. Ἐκφράζω ἀπλῶς τὴν σκέψιν ὅτι ἐνδεχόμενον, οἱ διασωθέντες ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς Χαλκίδος ἄνθρωποι νὰ συνφύκισθον ἐκεῖ πλησιέστερον εἰς τὰ τεῖχη εἰς συνοικισμοὺς φέροντας τὸ ὄνομα τῆς ἀλησμονήτου

γνωστὸν ὡς μεγάλη πεδινὴ περιοχὴ, τὴν ὁποίαν οἱ κά-
τοικοι τῶν Καστανεῶν, στερούμενοι ἐπαρκoῦς καλ-
λιεργησίμου γῆς, εἶχον ἀγοράσει κατὰ τὸ 1880 παρὰ
τοῦ τουρκικοῦ δημοσίου καὶ διανεῖμει μεταξύ των
διὰ κλήρου. Οἱ παλαιότεροι ἐνεθυμοῦντο τοῦτο ὡς
αὐτοτελὲς καλλιεργούμενον ἀγρόκτημα τῶν ἀπο-
γόνων τῶν ἐκ Κριμαίας ἐκδιωχθέντων Τατάρων
ἡγεμόνων μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας ἐκείνης
ὑπὸ τῶν Ρώσων.¹ Διηγοῦντο δ' ὅτι αὐτὸ καὶ με-
ρικὰ ἄλλα εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τοὺς ἐκπεσόντας
μεγιστᾶνας παρὰ τοῦ σουλτάνου διὰ τὴν συντή-
ρησιν αὐτῶν. Ἐκλιπόντων κατόπιν καὶ τῶν τελευ-
ταίων ἐκείνων κληρονόμων, τὰ παραχωρηθέντα
ἀγροκτήματα ἐπαγγέλλον εἰς τὴν κυριότητα τοῦ
δημοσίου, τὸ ὅποιον ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν ἐχρησι-
μοποίησε δι' ἐγκαταστάσιν μουσουλμάνων προσ-
φύγων,² ἄλλα δὲ ἐξέποιήσεν εἰς τοὺς κατοικοῦς
παρακειμένων σιτοκισμῶν.

Οὕτω οἱ γείτονες καὶ οἱ περίοικοι ἐγνώριζον
τὸ Χαλκαλὴ ὡς τουρκικὸν τσιφλίκι, τὸ ὅποιον ὅπως
ἐδείκνυνον διασωθέντα θεμέλια τινα εἰς μεγάλους
πελεκητοὺς λίθους καὶ πολλὰ συντρίμματα, θὰ
ἦτο ἄλλοτε πλουσιώτατον.

Ἀπὸ τοὺς Καστανιώτας, οἱ ὅποιοι εὐθὺς μετὰ
τὴν ἀγορὰν τοῦ τσιφλικίου ἔσπευσαν νὰ χρησιμο-

πατρίδος των—ὅπως παρατηρεῖται καὶ με τοὺς σημερινούς παρ'
ἡμῖν πρόσφυγας—οἱ δὲ Τούρκοι εὐρόντες αὐτοὺς κατὰ τὴν ἄλωσιν
διετήρησαν τὰ ὀνόματά των.

¹ Ἡ Κριμαία κατελήφθη ὡς γνωστὸν παρὰ τῶν Ρώσων
κατὰ τὸ 1777.

² Ὡς τὴν Καλαυρήν.

³ Ὡς τὸ Σομπάσκιο εἰς τοὺς Σομπασκιώτας καὶ τὸ Χαλ-
καλὴ εἰς τοὺς Καστανιώτας.

ποιήσουν τοὺς ἐκχωματισθέντας λίθους τῶν ἀρχαίων θεμελίων διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς νέας Ἐκκλησίας τοῦ χωρίου αὐτῶν, ἐλάχιστοι ἐφαντάστησαν τὴν πιθανότητα προγονικῆς κληρονομίας. Πολλοὶ βλέποντες τὰ λείψανα ἐκεῖνα καθὼς καὶ τὸ γειτονικὸν νεκροταφεῖον, τοῦ ὁποίου αἱ πέτραι δὲν ἔφερον σταυροὺς—ἄρα δὲν προήρχοντο καὶ ἀπὸ χριστιανῶν—ἐπίστευον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ παλαιοῦ τουρκικοῦ χωρίου. Πῶς ὅμως καὶ διατί ἐξέλιπεν ἐκεῖνο δὲν ἀνεζήτουν. Ἐν τούτοις ἓνα χωρικόν, τὸν νταῖ Θανάση τὸν ἐβασάνιζον ὅχι μόνον τὰ θεμέλια καὶ τὰ μνήματα, ὅπου ἦσαν παρὰ τὸ χωράφι αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μερικοὶ τάφοι ἀρχαιότεροι, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν εἰς τ' ἀμπελῶνα τοῦ χωρίου αὐτῶν, προτοῦ ἀγορασθῆναι τὸ Χαλκαῖ, ὡς καὶ μικρὰ κλειστά ζωνιάρια (λίχνυθοι) ποῦ συνετοῦρησάν «γιὰ τὰ βρεθῆναι ὁ θησαυρὸς»—καθὼς καὶ τὰ παλαιὰ νομίσματα ὅσα ἐνίστε εὗρισκον πολλοὶ εἰς τὰ ὀργώματα, καὶ ἔδιδαν δι' ὀλίγα γρόσια εἰς τὸν πρῶτον πλανόδιον ἀρχαιοκάπηλον.

Ἐὰν ἤξευρεν ὀλίγα γράμματα καὶ πρὸ παντὸς ἂν εἶχεν ὀλίγα χρήματα ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, μὲ τὴν ἀγάπην τὴν ὁποίαν ἔτρεφε διὰ τὴν ἐλληνικὴν πατρίδα, θὰ ἔφερεν εἰς φῶς ἴσως ἀπτότερα σημεῖα. Ἦτο ὁ διακαὴς αὐτοῦ πόθος. Ἀλλὰ ἡ φτώχεια ἔμεινεν ἡ διαρκὴς αὐτοῦ σύντροφος· καὶ ὅταν «ἐβγῆκε στὴ δουλειὰ ἀπὸ ἐννὴά χρονῶ παιδι» στὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας ὁ παπᾶς ἐδίδασκε μόνον Κτωῆχι καὶ Ψαλτῆρι.

Οὕτω παρήρχοντο καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους τὰ χρόνια, ὅταν κατὰ τὸ 1909 ὁ μπάρμπα Σωτήρης τοῦ Μανώλη ὅπου εἶχε στὴν ἄκρην τοῦ χωριοῦ χω-

ράφι μετὰ δύο μεγάλων καρυδιῶν, βλέπον νὰ τρέξη ἀπὸ τὸν δρόμον ἀχρησιμοποίητον «τὸ τρεχάμενο νερὸ τῆς βρύσης τοῦ χωριοῦ» ἐσκέφθη ἐν μικρὸ κομμάτι τοῦ ἀγροῦ αὐτοῦ νὰ φυτεύσῃ λαχνόκηπον. Καὶ ὅταν εἶδε ὅτι τὸ νερὸ δὲν ἦτο ἀρκετόν, ἤνοιξε πηγὰδι πλησίον εἰς τὴν καρυδιά. Τὸ χῶμα ἕως πέντε, ἕξ μέτρων βάθος ἦτο ἀπαλὸν καὶ καλοδοῦλευτον. Ἐκεῖ συνήντησε ταλάζια, δηλαδὴ ἀποτρίμματα πελεκημένων λίθων. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὰ ἐννέα μέτρα ἦτο πλεόν βέβαιος ὅτι ἤνοιξε πηγὰδι εἰς καταχωσμένον λατομεῖον.

Ποῖοι καὶ πότε ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸ τὸ λατομεῖον;

Διὰ τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μνήμην μου ὅτι, ἐκεῖ πλησίον εἰς τὰ παιδικὰ ἡμῶν χρόνια ἐσώζοντο καὶ ἄλλαι πανάρχαιαι καρυδιαὶ ἔχουσαι λονδρὸν κορμούς, τοὺς ὁποίους ἐνηγκαλιζόμεθα δίδοντες τὰ χεῖρα τρία καὶ τέσσαρα παιδιά. Ἦσαν δένδρα, περὶ τῶν ὁποίων ἐκ τῶν ὑστέρων ἔκρινα ὅτι εἶχον ἴσως ἡλικίαν κατὰ πολὺ μεγαλύτεραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν κοινῶς ἐδεχόμεθα διὰ τὸ χωρίον ἡμῶν.

§

Κατὰ τὸ 1913 συνέβη ἄλλο γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀνέτρεψεν ἄλλην πεπλανημένην γνώμην. Ἐπιστεύετο κοινῶς ὅτι τὸ νερὸ τοῦ Χαλκαλῆ ἦτο ἐπιτόπιον. Ὅτι ἀνέβλυζεν ἀπὸ τὴν φανεράν αὐτοῦ πηγὴν. Ἐν τούτοις ὁ Ἀγγέλῃς τοῦ Μακροῦ ἀνασκάπτων εἰς μίαν γωνίαν τοῦ ἰδίου κτήματος, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ πηγὴ, ἀπεκάλυψε τυχαίως φρεάτιον, ἕξ' οὗ

ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ὥς ἐπιτόπιον θεωρούμενον ἐκεῖνο ὕδωρ διοχετεύεται ἄλλοθεν καὶ ὅτι διὰ τοῦ φρεατίου διενέμετο ἄλλοτε εἰς τρεῖς διαφόρους κατευθύνσεις. Εἰς τρία δηλαδὴ διάφορα σημεῖα τῆς πάλαι ποτὲ πόλεως.

Ἡ καταστροφὴ καὶ ἡ ἐγκατάλειψις ἔχουν μετατρέψῃ καὶ τὸν ροὺν αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ἀνεφάνησαν καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ἐκεῖ ἵχνη θεμελίων παρομοίων πρὸς τὰ ἐκσκαφέντα πρὸ ἐτῶν. Τίς οἶδε δὲ ἐπὶ πόσους αἰῶνας ἀκόμῃ καὶ αὐτὰ θέλουσιν ἀναμένει τὸν εὐλαβῇ προσκυνητήν, ὅστις θὰ ὁμιλήσῃ ἐκτενέστερον περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν.

Κατὰ τὴν ὅλων τούτων δὲν μοι ἔφαιεν ἀμφιβολία ὅτι εὐρισκόμεθα ἐκεῖ πρὸς τρεῖς πάλαι πόλεως. Ἀλλὰ ποία ἐκ τῶν φερομένων ὥς ἐξαφανισθεισῶν εἰς τὸ στενὸν τοῦτο τμήμα τῆς Θράκης ἦτο;

Τὴν Ἀνδριάκην καὶ Φινέπολιν τοῦ Στράβωνος, ὥς καὶ τὸν μετέπειτα Φιλέαν, μόνον εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου δυνάμεθα νὰ ἀναζητήσωμεν. — Τὸ Δαόνειον; εἰς τὴν Προποντίδα. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Μελαντιάδα ὅχι πολὺ μακρὰν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀθύρα καὶ παρὰ τὴν εὐρείαν ἐκείνου πεδιάδα.

Τὴν Χαλκίδα τότε οὔτε καὶ ὑποπτεύομην. Μοι ἦτο ἄγνωστον τοιοῦτον ὄνομα ἐν Θράκῃ. Διὸ καὶ εἰς πρόχειρον σημείωμά μου ἀορίστως ἄλλοτε ὠμίλησα περὶ τῶν ἐρειπίων τούτων.¹

¹ Πρόοδος. Ἐφημ. Κων/πόλεως ἔτος ΣΤ' φ. 586 (1920). Αἱ Καστανεαί.

Ὀνομασία τῆς πόλεως

Ἐφ' ὅσον δὲν γνωρίζομεν τὸν χρόνον τῆς συστάσεως τῆς πόλεως ταύτης, θὰ ἦτο ἐπισφαλὲς ν' ἀναζητήσωμεν καὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ ὀνόματός αὐτῆς. Γνωρίζοντες ὁμῶς ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων, ἅτινα διетήρησαν, ὅπως τὰ εὐρον εἰς τὴν ἑλληνικὴν, εἰς τὴν ἰδιάζουσαν εἰς αὐτοὺς προφορὰν¹ μετέφρασαν τινὰ² καὶ ὅτι ἄλλα μετεποίησαν ἢ παρέφθειραν ἢ καὶ τελείως μετέβαλον³, εἴτε ἐκ τυχαίων γεγονότων⁴ εἴτε καὶ ἐξ ἐμπνεύσεως τῆς στιγμῆς — κατὰ τὸ σύστημα τῶν συγχρόνων παρ' ἡμῖν Ἐπιτροπῶν μετονομασίαν — φρονοῦμεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο τολμηρὸν καὶ ἐπαρρησιάζομεν ὅτι ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως διεσώθη εἰς τὴν τουρκικὴν τὸ ὄνομα Χαλκαλῆ. Ἐκτὸς εἰναιδεχόμεν, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, ὅτι τὸ τοπικὸν ὄνομα αὐτῆς δὲν ἦτο Χαλκίς ἀλλὰ Χαλκά⁵ ἢ παραπλήσιόν τι. Ἡ λέξις Χαλκαλῆ τουρκιστὶ σημαίνει τόπον ἐμπεριέχοντα χαλκά. Δηλαδή κρῖνον.

¹ Σιλίβρι=ἡ Σηλυβρία. Πηγᾶτος=οἱ Ἐπιβάται. *Ακαλαν= *Αγαλανι. Γιασιβιράν=Διασωρανὴ κ. ἄ.

² Κάραγατς=τὸ παρά τοις Βυζαντινοῖς Ζευγηλὰτὸ ἢ Πτελέα. Καράσου=ὁ Μέλας ποταμὸς τῶν Βυζαντινῶν ὁ Ἀθύρας.

³ Κούμ-μπουργάζ=τὸ Οἰκονομεῖον.

⁴ Τσεκμετζέ=ὁ Ἀθύρας. Τσατάλτζα αἱ Μέτραι κτλ.

⁵ Ὅπως τὰ Δημοκράνεια λέγονται τουρκιστὶ Παναγιά. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐκεῖ ὑπαρχούσης Ἐκκλησίας. Ὅνομα τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐχρησιμοποιοῦν εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους οἱ Ἕλληνες κάτοικοι. Ὁμοίως δὲ ἡ Σεργέντζη ἐλέγετο τουρκ. Ἰστράντζα ἐκ τοῦ τοπικοῦ Στράντζα.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα Χαλκά (τά) ἐν Ἀθήναις ἦτο γνωστὸς ὁ τόπος ὅπου ἐπωλεῖτο ὁ χαλκός. (Ἴδε Λεξ. Ἀρχ. Α. Παγκαβῆ),

Χρόνος καταστροφῆς

Ἡ Χαλκίς εὐρισκομένη ἐπὶ κεντρικῆς ὁδοῦ καὶ εὐφόρου πεδιάδος, εἰς τὰ πρόθυρα τῆς πρωτευούσης, ἣτις τοσάκις ἐπολιορκήθη καὶ ἐπὶ μακρὰ ἔτη, ἀναμφιβόλως κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ζωῆς αὐτῆς πλειστάκις ἀντιμετώπισε τὰς θυέλλας τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ βαρύτατον ἐκάστοτε ἐπλήρωσε τὸν φόρον τῆς ἀδυναμίας τῶν αὐτοκρατόρων ἡμῶν. Ἐκ τῆς τελικῆς ἐξοντώσεως μόνον τὰ κρησφύγετα καὶ αἱ φάραγγες τῶν παρακειμένων δασῶν καὶ ὀρέων ἢ καὶ τὰ τείχη τῆς μεγάλης πόλεως, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἠδύναντο ταχέως νὰ καταφύγωσιν οἱ κάτοικοι αὐτῆς, θὰ ἔσῳζον αὐτήν.

Ἦλθε ὁμως μίαν ἡμέραν καὶ δι' αὐτήν ἡ τελευταία στιγμή. Πότε ἀκριβῶς;—ἄγνωστον. Αἱ τελευταῖαι περὶ αὐτῆς μαρτυρίαι, ὡς εἶδομεν ἀναγόνται εἰς τὰ ἔτη τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος.

Ἡ μετὰ τριάκοντα τέσσαρα ἔτη ἐπικράτησις ἐπὶ μικρὸν τῶν φράγκων ἐν Κων/πόλει δὲν δικαιολογεῖ ἐπαρκῶς τὴν τελειωτικὴν ἐξαφάνισιν πλησιοχώρων πόλεων. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1205 οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Κομᾶνοι ὑπὸ τὸν Ἰωαννίσην ἐπέδραμον εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐξεπόρθησαν καὶ ἐληλάτησαν πολλὰς πόλεις ἐκεῖ¹, ἀλλὰ μᾶλλον πιθανὴ εἶνε ἡ γνώμη ὅτι ἡ Χαλκίς ἐξέλιπε τελειωτικῶς κατὰ τὰ ἔτη 1305-1307, καθ' ὃ ἡ ληστρικὴ Καταλανικὴ Ἑταιρεία γενομένη ἐπὶ μακρὸν κυρία

¹ La Cénquête de Con/ple C. Ville — Hardouin § 390, 412 κ. ἐφ. Ἑλλ. Ἱστ. Παπαρηγ. τ. Ε' σ. 26.

τῆς Θράκης ἐδήγῃ καὶ ἐλεηλάτει, καὶ κατεδάφιζε τὰς πόλεις σφάζουσα ἡβηθὸν τοὺς κατοίκους ἢ ἑξάνδραποδίζουσα καὶ πωλοῦσα αὐτοὺς εἰς τὴν Καλλίπολιν, ἣτις εἶχε καταστῆ τότε μέγα ἐμπορεῖον δούλων¹.

ΣΗΜ.—Ἡ περὶ τῆς Χαλκίδος ἀνακοίνωσις αὕτη ἀναφερομένη εἰς μίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐν Θράκῃ παροικιῶν, ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ΡΝΑ' εἰδικῇ συνεδριάσει (Τμήματος Ἐκκλησιαστ. Ἱστορίας), προεδρεύοντος νοῦ κ. Διαμαντοπούλου, παρόντων τῶν μελῶν τοῦ Τμήματος κ. Μ. Ἰω. Γεδεών, Καρᾶ, Φιλάνδρου καὶ Χρηστοπούλου—καὶ τῶν οὐ κατατεταγμένων ἐν αὐτῷ κκ. Ἀλέξανδρος Τριανταφύλλου, Ἀμαραντίδου, Βουλπιώτου, Δεσμίνη, Εὐδανθίας Δουκάκη, Καντζηλιέρη, Σαράφη, Σαραντῆ Ἑλπινίκης, Σαραντῆ, Σκαρπαλέζου, Σαβράμη, καὶ Γκιμα Χρυσούλη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

¹ Ἱστ. Κ. Παπαρ. τ. Ε'. σ. 197.